

MÓRICZ MIKLÓS: MÓRICZ ZSIGMOND ÉRKEZÉSE

Bp. 1966. Szépirodalmi K. 495 l.

Az irodalmi elemzések, tanulmányok, kritikák természetében rejlik bizonyos fókú egyszerűsítés, egysíkú szemléletmód, hiszen írójuk legfőbb törekvése egy olyan egyetemes érvényű szempont fellelése, amely a vizsgált tárgy valamennyi kérdésére megoldást nyújt. A kiemelt nézőpont azonban nem lehet önkényes, kívülről bevitt vagy erőszakolt, a mű egészének igazolnia kell helyességét, különben nem tarthat igényt az általános érvényűsége, csak részletek megvilágítására alkalmas, amely a valódi arányok eltolódásának válhat forrásává.

Móricz] Miklós szigorú eltökéltséggel, szinte napról napra igyekszik bátyja emberi és írói útját felderíteni, a legszigorúbb időrendi vizsgálattal kíván bevilágítani az író alakító tényezők közé, kutatja tetteinek okát, sikereinek és kudarcainak hátterét. Ha van különösebb érdeme e könyvnek, az éppen az, hogy kronologikus elemzései olyan részletekre is ráirányítják figyelmünket, amelyekkel együtt sokkal összetettebbnek, többértékűnek látjuk az írói oeuvre-t, mint azok nélkül. S éppen napjainkban van ennek jelentősége, amikor olyan hangok is hallatszanak, hogy Móricz Zsigmond ma már nem tarthat számot a magyar irodalom legnagyobbjait megillető helyre, mert provinciális, nem elég modern. Ezek a hangok különösen a határainkon túl levő egyes irodalmi körökben hangzanak el, némiképp reakcióként a csak dokumentum-íróra figyelő, már túlhaladott szemléletünkre. Czine Mihály ismeretes könyve azóta eloszlatta ezt a tévhitet, s az egyoldalúság vádjának tarthatatlanságára igazolást találhatunk Móricz Miklós könyvében is.

Rávilágít e könyv arra a nagyon is súlyos belső harcra, amelyet minden egyes műve írásakor vívott Móricz Zsigmond, arra a törekvésére, hogy mindenkor „a legjobbat írja, ami tőle telik”, s a folytonos megújulás, a továbblépés küzdelmeire. Amit fájlalunk és hiányolunk e műben, hogy nem az egy család körén belül élő Móricz Miklós, a testvér írja e sorokat, hanem egy irodalomtörténész, s ezt a feladatot más is meg tudja oldani, de a testvéri közelség sugalló megérzéseit nem pótolhatja. Móricz Miklós vállalkozásának első kötetében a *Móricz Zsigmond indulásában* (Bp. 1959.) sokkal mélyebben merit ebből a hiányolt forrásból, igaz hogy a gyermekkor és ifjúság időszakának megrajzolása több lehetőséget is nyújt erre, de a „beérkezett” író útjának bemutatása során is bizonyára bőven nyílnék erre alkalom.

Az „érkezés” Móricz Zsigmondnak azt az időszakát jelzi, amelyben neve ismertté és elismertté lett, értéket jelentett, s amelyet — nem utolsó sorban — meg is fizettek, mert a családot alapító író tütötte egy olyan indulat is, hogy megmutassa feleségének, az örök harcot vívó Jankának, hogy az ő egzisztenciája is van olyan értékes, sőt többet érő, mint az asszony kispolgári elképzelései. S ezzel már jeleztük is a könyvön végighúzó örök szölamot, a férj es feleség, a nő és férfi állandó, halálos kimenetelű küzdelmét, s az írásokban is minduntalan fellelhető érvelést, magyarázkodást, az egymást térdre kényszeríteni akarás viaskodását.

Időben Móricz Zsigmondnak itt tárgyalt szakasza az első igazi gyöngyszemet jelentő írásától, a *Hét krajcár* megjelenésétől, tehát 1908-tól 1914 októberéig tart. A bevezető sorokból az derül ki, hogy Móricz Miklós bátyja második életszakaszát 1908 és 1929 közé teszi. „Íróilag a sikertől a dicsőségig és az üldözöttségig; emberileg a küzdelemről a boldogtalanságig, onnan a boldogtalanság elől bármilyen menekülésnek magában való maradásáig és új szenvedéseig.” (5.) Ennek a 21 évnek az első periódusáról szól a könyv.

A Nyugat nagy, felszabadító korszaka ez Móricz Zsigmond életében, erős fenntartással lép e körbe, de írótestvére, Ady is vonzóerő, s Osvát mércéjének elérését ambicionálja — a maga útján, a teljes szuverenitás kivívása és megőrzése mellett. A szerző „életrajz”-ról beszél, de azt minduntalan elnyomja a művek időrendjének több esetben hipotetikus nyomozása, logikai következtetései, sokszor egészen ingatag talajon mozgó valószínűségi számításai. „Rejtelem, hogy Andor József mint akadt rá Móricz Zsigmondra . . . láthatta az *Ország-Világ*-ban az *Eltűnt szívárványt* és minden esetre a *Protestáns Naptár*-beli elbeszéléseket. Azt nem igen *tehetjük fel*, hogy Zsigmond kereste volna Andort . . .” (18.) (A feltételezéseket kifejező szavak kiemelése tőlem — G. G.) A kevés vagy éppen semmi eredményre sem vezető okoskodások olykor tehertételei a könyvnek.

Az életrajzhoz tartozónak véli Móricz Miklós az író—sors alakulásának vizsgálatát is, a „kontrapunktok között mozgó pálya” hullámzásainak nyomán követését. S ami a legsajátosabb, nemegyszer a szépirodalmi művekből igazolja a valóban megtörtént eseteket, s bőven idéz azokból, mint például a Jankával történő megismerkedést *A fáklvá-*

ból. (310. skk.) Ezeket a szerző azért tartja különösen jelentősnek, mert bennük a realista író én-rétegének feltörését érzi, amiben ugyan még nem a valóság, de már az igazság válik a legfőbb elemmé, s ezt Móricz Zsigmond írásainak valóban az egyik legjellemzőbb vonásaként kell elfogadnunk.

A magát kereső író útjának egyik igen fontos határkövét véli feltalálni Móricz Miklós a *Harmatos rózsában*, mint legelső regényben, amelyben félreérthetetlen az író és felesége szerelmének története. S ezzel kapcsolatban mondja ki megdöbbenően ható, kemény szavait — inkább Janka mellett és testvérbátyja ellen: „A *Harmatos rózsá* a boldog szerelem regénye, de írója tudja, hogy ő nem a leányt szereti, hanem azt a képet, amelyet róla abban az első pillanatban még alkotott. És hogy annak a leánynak meg kell halnia ahhoz, hogy ő a képet imádhassa, hogy imádatában őt semmiféle valóság ne zavarja.” (30.) Érdemes e szavak mellé idézni a családi befolyástól mentes irodalomtörténetész differenciált véleményalkotását e kérdésben. „Móricz Zsigmondban is annyi kedv volt, amelyre fényesen nyíltatott volna meg az ég is ... De a külön akaratú, keseredett szívű feleséget mindez csak még gyanakvóbbá tette; s az ő lágy, béke-teremtő, örvendező asszonyra vágyó szíve is egyre inkább börtönnek, zsarnokságnak érezte azt a fegyelmet és hódolatot, amit Janka konok és kemény akarattal ráért és megkövetelt.” (Czine Mihály: *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*. Bp. 1960. 201—2.)

A *Harmatos rózsát* olyan műnek érzi Móricz Miklós, amely után már elindulhat az író, minden lapvállalkozás, könyvkiadó szívesen fogadja. S el is indul, nem az író, csak művei, mert Móricz Zsigmond sohasem alázkodott meg, kerülte még a személyes érintkezéseket is. És sorra megnyílnak a lapok hasábjai előtte, s ő sok buktatón át egyre sodródik a Nyugat, Osvát felé, s születőben van az első kisremek, a *Hét krajcár*. Számtalan szép sort írtak már e novelláról, s nem méltatlan hozzájuk a Móricz Miklóse sem. Az eddig tett lépések megküzdöttek a kifejezés nehezségeivel, a *Galamb papné*ban már élnek és mozognak az alakok, nem papiros figurák többé, a *Magyar tengerben* feltárlanak az író belső tájai is. „Mi hiányzik még?” — kérdezi a szerző? „A cél. Az alakok célja, az írás célja,” — feleli. A *Hét krajcár*ban” az alakok már nemcsak élnek, de van az is, amiért éljenek. Nem a természettel küzdenek ... nem egymással vakon, egyéniségüknek rabjaiként ... hanem sorsukkal ... Küzdenek és elbuknak; majd felállanak, hogy újra, új csapások ellen küzdjenek tovább ... A *Hét krajcárt* nem lehet ... kívülről olvasni, csak együtt szenvedni vele.” (46—7.)

A szenvedés elfogadásában és elviselésében mutatkozik Móricz Zsigmond olyan erősnek és nagynak, amely egészen kivételes helyet biztosít neki a magyar irodalomban.

Móricz Miklós nyomozó szenvedélye mindig újabb és újabb vonásokat sajtól ki a közbeeső művekből is, s szeretne minden írásban valami említésre méltó értéket lelteni. Ezt az egyik helyen így summázza: „élete végéig — neki szinte minden új írása más.” (66.) A *Virradról* szólva két jellemző vonást talál benne az előzőkkel szemben, az egyik a szertelenségre, a belső mérték hiányára valló hajlam, amely majd a *Sáraranyban* tombolja ki magát, és annak felismerése, hogy „a feleség is más és a férjes asszony is más, már leánykorában is más, mint a férfi.” Az ezt követő fejtegetések sok kételyt támasztanak bennünk, hogy van-e ennek valami különösebb jelentősége, és éppen a *Virrad* mennyire alkalmas ennek a problémának a felvetésére. Ez a vonás — a szertelenséggel együtt — már az „elemi erejű író jellemzője, akiben egyre gyülemlik a fiatal, kitörni készülő, az akadályoknak feszülő erő, a lendület, s ennek első megnyilatkozása a *Vér*, feleletül vagy pendantként *Ady Vér és aranyára*, illetve csak annak első felére, mert a második részére majd a *Sárarany* rimel.

Olykor jól bevilágítanak Móricz Miklós elemzései az író rejtett énjébe, s ha nem is mindig a legszerencsésebben, de sokszor találon ragadja meg egy-egy vonás lényegét. Nem gyakran hangoztatott ismertető jele Móricz Zsigmondnak valami konokság, makacs kitartás, ami nyilván a függetlenségre törekvésből fakad, de amely egy kissé mindenkor magányossá is teszi sorsát-életét, teljes, önelelő feloldást csak oly ritkán juttat neki.

Szokatlan, de helyeselhető az az eljárás Móricz Miklósnak, ahogyan bátyja kötet-összeállításait mint *egészet*, egységet szemléli és elemzi, s abból az író önmagáról alkotott felfogását olvassa ki. Bizonyos, hogy az alkotók nagy megfontolások, vívódások után vesznek fel kötetekbe egyes darabokat — vagy hagynak ki —, s hogy ezek mögött mindenkor felismerhető szándékok rejlenek, amit semmiféle idegen, más kéztől származó válogatás nem tud érzékeltetni. (Irodalomtörténeti szempontból nem is volna szabad „válogatni”, mindenkor csak az író eredeti összeállításában kellene közölni az írásokat.) E szempontból nagyon tanulságosak azok a fejtegetések, amelyek a *Hét krajcár* kötetének összeállításában során hangzanak el, hosszú lapokon át (78. skk.) „Az írói elrendezés a hangsúlyt a műre helyezi, írói útjának időrendje pedig az íróhoz vezet vissza: mikor mit tudott? Hogy jutott el az

egyik lépcsőfoktól a másikig? Egyenletes volt-e a haladása? Hol torpan meg, hol időzött el: hol felt nek magának is nagyobb kedve abban, hogy írhat, mint abban, amit írt?" (83.)

Amíg örvendünk az ilyenféle megdondoloztatott elmékedéseknek, más érzéssel fogadjuk, erőltetettnek érezzük azt a megállapítást, hogy az író „ezért is változtatja meg az időbeli sorrendet — rá sem akarja vezetni az olvasót arra, hogy neki is lenne múltja.” (79.) Móricz Miklós tévedése abban áll, hogy egycses irányú fejlődés után kutat, minden áron valami vonalat szeretne húzni, amely az író útját jelzi, de magának is rá kell jönnie, hogy ez a fejlődés nem egyenes-hanem egyszerre több irányba terjed, amelyek közül egyesek hamarabb, mások később zsákutcákba vezetnek, vagy mellék-ösvényekre ágaznak, s ki tudja melyikből lesz újabb területek felé vezető széles út.

A könyv érdemei közé tartoznak azok a fejezetek, amelyek a korszak egyes jelenségeit mutatják be, csoportok, társulások szellemi és anyagi hátterét vizsgálják, alakulásukból általános, Móricz Zsigmond pályáján is túlmutató következtetéseket vonnak le, amelyek sokszor érthetőbbé teszik, közelebb hozzák a már történelemmel való huszadik század elejét. A *pénzkereső* fejezetben találkozunk ilyenekkel, de magasan kiemelkedik A *Nyugat* fejezet. Az előzőben még hiányoljuk annak mérlegelését, hogy a városmonográfiákat író Móricz Zsigmond erősen konzervatív körökben már új szemléletű irodalmat készít elő országhárása során. Az mind igaz, hogy e munka fegyelemre és éles megfigyelésre készítette az író, s a drámai beszéltetésre szorította tárgyilagos leírásaiban.

Nem tudnánk hirtelen olyan könyvet említeni, amely részletkérdésként ilyen helyet szentelt volna a *Nyugat*nak, mint Móricz Miklós. Igaz, egy idő után inkább a külső történet, az anyagi ügyek, a vezetés kérdése kerül előtérbe, de sikerültnek kell tartanunk az irodalmi cél, a szándék fejtegetését, a lap jelentőségét méltató részeket is. Itt-ott egész kis portrékat keréki egy-egy alakról, különösen melegséggel övezi Osvát Ernő alakját, irodalmi szennvedélyét, nemes tisztaságát, de megkapó képet nyújt Fenyő Miksáról, s részletesen tárgyalja a Hatvany-ügyet is. Igazságosztó kíván lenni ebben a kérdésben, elismeri Hatvany jelentős szerepét a *Nyugat* támogatásában, de szerkesztői ambícióit már nem ítéli ilyen eredményesnek. Minden tekintetben érzik e részen, hogy Móricz Miklós belülről is jól ismerte e kört, mint említ szociográfusként egy is időben maga együtt dolgozott velük.

Móricz e pályaszakaszának „három piramidját” a *Hét krajcár*, a *Sárarany* és a *Lobogó*

szövétnék alkotják, érthető, ha ezek terjedelemben is nagy helyet kapnak Móricz Miklós könyvében. A cím azonban, amelyben mint összefoglalásban benne van az értelmzés kulcsa is, így hangzik: *Sárarany, Ady, Janka*. Arra már utaltunk, hogy a *Sárarany* a *Vér és arany* Móricz-i megfogalmazása, így Ady nevének feltüntetése a címben érthető, de Jankának a neve már meglepő. Mert bármennyire is belejátszik Türi Dani életébe feleségének magatartása, a Janka — Takács Erzsí azonosítás nem ad magyarázatot a regény egészére, ez a motívum csak egy része lehet, de nem az alapja a *Sárarany*nak. Egyoldalúnak tartjuk ezért ezt a konklúziót: Türi Dani bukása „a férfi bukása . . . (aki) magára ébred és megveti önmagát: nem isten többé, csak egy csaló férj. Bukását az tetőzi be, amikor számára kiderül, hogy minden nő csak nő, a grofnő is az. Az ő asszonya is az. Az egy is, a sok is, akivel az egyet tömjenezte . . . Ereje semmire való, a semmiért, a semmi ellen harcolt. Hite szétfoszlott, nincs többé nő, ember sincs . . . Erzsí pedig ebben a percben győz: az ember most már csak az övé . . .

Ez a regény ezért az alaprétégeért lett nagy, s azért is maradt ma is élő. És azért, mert írója talán soha többé nem mert ilyen mélyen leásni önmagába.” (146.) Ezzel a gondolattal még nem zárta le Móricz Miklós fejtegetéseit, még sokáig időz emellett, bőven idéz a regényből igazán mellett, s kisebb helyet enged e műben a falu, a paraszt problémáinak.

Bármennyire igaz az, hogy Móricz Zsigmond a szó valódi értelmében nem volt falusi ember, mégis ennek olyan — szinte aggályos fejtegetése —, amilyennel Móricz Miklósnál találkozunk, egy kissé a látás hitelességét vonja kétségbe, s erősíti, amire a könyv írója is tör, hogy a látottakhoz a maga eszméit adta hozzá, s így lett igazza a regény. Érezzük annak meggyőző erejét, hogy itt nem a külső szemlélet a lényeges, hogy „tűnéz a külső képen” — mint Móricz Miklós megfogalmazza —, amelyek már nem falut mutatnak s nem is várost, hanem embert. Az általános emberi érvényt, — mégis közelebbinek, magyar sorban gyökerezőnek véljük ezt a regényt, amelyben éppen ezért oly erősek a Móricz Miklós által is fontosnak tartott indulati elemek. De ezen a téren is túlzás annak kimondása, hogy a *Sárarany*ban Móricz Zsigmond „nem a falut írja meg: indulatait formálja.” Ez így, akár-hogy vesszük is, leszűkítse a regény monumentalitásának, s nem utolsósorban szimbolikájának. Többször támad az az érzésünk, hogy Móricz Miklós irodalmi axiómák kedvéért feláldozza a szintetikus nézőpontot, s kisarkított megállapításai nem válnak építő köveivé az összképnek, az egésznek.

Módszeréből, az időrendi vizsgálatból következik, hogy a művek közötti értékkülönbségek nem mindig ütköznek ki elég határozottan, a kronológiában egyes írások nagyobb szerepet játszanak, mint a művészi értékelés során, így eleve több eltolódás jelentkezik az irodalomtörténeti megállapításokkal szemben. Az *Isten háta mögöttnek* az irodalomtörténet nagy fontosságát tulajdonít, Móricz Miklós éppen csak hogy megemlíti. Viszont a *Sári bíró* kapcsán említjük, de az egész könyv mellett bizonyít kimondatlanul is, hogy a színpadi szerző Móricz Zsigmonddal többet kellene foglalkoznunk. Kezdvé a Molière-fordításoktól a sikeres és soha elő nem adott darabokkal egyaránt. Azt sugallják fejtegetései, hogy ezen a téren még tartogat számunkra újságot a Móricz-oeuvre.

A *Sári bíróval* szemben mintha szigorúbb volna Móricz Miklós a kelleténél. Az igaz, hogy nincsenek „belső marlysegei”, „üres”, csak a siker csengése maradt meg belőle, de talán maga is ellentmond ennek, amikor azt hangsúlyozza, hogy Blaha Lujza „félrejátssza” vitte sikerre a darabot. Ha az író szerinti felfogásban játsszák, akkor más lett volna a színpadi sorsa, de nyilván az írói értéke is.

Az időrendiséget követő Móricz Miklós számára szinte leküzdhetetlen akadály az egymásmellettség ábrázolása, a *Sári bíró* előadásai idején folyik a *Sárárany* közlése, s a színpadi mű értékelésébe bele kell kapcsolnia a regényt is, ami az elejtett fonal újra felvételét, visszatérést és ismétléseket hoz magával. A következők fejezetek torlódó anyaga, idézetekkel oldva, özönlik egymásra, s Móricz Miklós minden rendszerező készségére szükség van, nehogy alaktalan masszává folylyék szét. További jelentős mű még csak készülöben van Móricz Zsigmond első világháborúig terjedő szakaszában. Móricz Miklós könyvének második fele különösen tele van hosszúra nyúló, az arányokat eltorzító részletekkel, amelyek a művek egészének ferdítéséhez vezetnek. Az ököritői eset leírása egy grófi uzsonna keretében nagyobb helyet foglal el a szükségesnél. A többször azonos szövegek ismétlései nyomán már lanyhul érdeklődésünk a könyv iránt.

Némi élenkséget az életrajzi vonatkozások, Janka családjával kapcsolatos közlések hoznak a műbe, ami megint csak arra mutat, hogy a családi vonatkozások terén várhatunk volna legtöbbet Móricz Miklóstól. Szemben áll a nézettel, amely az 1912–14-es esztendőket hanyatlónak tartják Móricz pályáján, ő egyenesen káprázatosnak véli, s igazolásul a *Lobogó szövetekre*, a *Ludas Matyira*, a *Fortunatusra* s a *Csokonaira* hivatkozik, s különösen nagy fontosságot tulajdonít az *Élet a kereszternek*, mert abban

„égette ki magából a szertelenséget” Móricz Zsigmond.

Az 1914-es, valóban „kettészakadt év” legnagyobb ígérete az új regény, az *Élet a kereszter*, későbbi címén *Jószerecsét*, a soha be nem fejezett mű. Ebből érdekes részleteket kapunk, s a fejtegetések is meggondolkoztatnak, egy tágabb értelmezés felé mutatnak: a fentaláló, a közösségi ember és „titkának” hátterére, s új lehetőségeket magában hordozó műnek mutatják. Móricz Zsigmondnak nem először — és nem is utoljára — izgató kérdés a gyilkosság motívuma, foglalkoztatja a bűnügyi regény-típus. Hibájául azt rója fel Móricz Miklós e töredéknek, hogy nem a valóságból született, hogy „ész-regény”, amelyből az író tanult, s csak kísérlet volt számára, s nem egészen érthető az a megállapítása, hogy: „Móricz Zsigmond még egyéneket lát, s ha eljut a társadalmi rétegek harcáig, ezt a harcot is csak egyéneket tudja megragadni.” (449.) A magunk részéről ezt inkább írói érénynek, mint hibának fogjuk fel.

A könyvhöz csatolt közel 40 lap terjedelmű *Időrend*, amelyben Móricz Zsigmond „napjait” igyekszik feltárni a szerző, nincs arányban a belefektetett munkával, mert a könyv után már alig tartogat valami meglepetést számunkra, sőt olykor szürkének, az íróhoz mérten kevésnek tűnik. Az, hogy a 900-as évek elején annyi színházlátogatást olvashatunk, érdekesnek látszik, de ha tudjuk, hogy mint újságíró ingyenjegyet kapott a lapoktól, s mint tudósító volt jelen az előadásokon, akkor pl. az 1906. okt. 28–31-iki bejegyzéseknek, hogy: „Színházban” — s ez megszokásokkal egészen az év végéig tart — nem sokat mond. Amiknek jelentőségük van, azokat ismerjük a főszövegből.

Összegezésként elmondhatjuk, hogy sokszor szerencsés a Móricz Miklós módszere, különösen olyan esetekben, amikor művek keltik fel a mélyebb kutatás szükségességét, de sokszor zsákutcába vezet. Ezt olykor kénytelen maga is beismerni: „A *Sárárany*, az *Élet a kereszter*, a *fáklya*, ezek nem illeszkednek be a fejlődés menetébe” (!). Ezek magukban álló, egymással mérhető, de egymáshoz nem hasonlítható szírték, kivételek az író művében.” (207.) De hát miért készülnek az ilyen jellegű művek, ha nem a „csúcok” felderítése érdekében? További vitára ingerel az ellenpélda is. „A *Légy jó mindhalálig*, a *Tündérvirág*, a *boldog ember*, *Úri muri* . . . mind ugyanaz a töretlen vonala az írói fejlődésnek.” (209.) Hogyan? Ezek nem egyedül állók, nem csúcok?

Móricz Miklós módszeréből következik egy sor ismétlődés, visszatérés, hivatkozás, igazolás, az epizódok nagyobb szerepe stb., stb., amelyek bonyolulttá teszik írását, de

el kell ismernünk néhány szerencsés kísérletét is. Ilyen például a *Sárány* folytatólagos közlésének és a kötetben megjelent formájának egymás mellé állítása, a kötetek összeállításainak vizsgálatai stb.

A tehertételek közé tartozik viszont bizonyos általánosítások, aforisztikus megállapítások, szólamok használata. „Minden írói tett leszámolás”; „A *Dózsa György* e második halála része volt Móricz Zsigmond egyéni halálának.„ Irodalmi vonatkozások sablonoszerű megállapításai közül: „akarni már romantika”, vagy amiket a 34. lapon a naturalista íróról mond, csak félig igaz. „Különben is, első regényt nem írnak folytatásban” — írja egy másik helyen, s ezek a kijelentések a nem szakember magabiztoságának jelei.

Móricz Miklós könyve Nagy Péter monográfiája, Vargha Kálmán sikeres kutatásai, Czine Mihály széles alapú munkája után már nem hoz sok újat, s még az is előfordul, hogy adatait is kétségbe lehet vonni, mint Czine Mihály teszi könyvének 569. lapján *A választott regények* 4. jegyzetpontjában. Annyi bizonyos, hogy az előbbi művekkel összevetve, Móricz Miklós könyve sok tekintetben alulmaradna, mégsem mondhatjuk, hogy nem hasznos, mert sok olyan részlet-problémára irányítja rá a figyelmet, amelynek hiányában nem lehet teljes egy írói portré, és Móricz Zsigmondról nekünk mindent tudnunk kell, mert vele legnagyobbjaink között van, a ritkán visszatérő monumentális alkotók között.

Gergely Gergely

DANTE A KÖZÉPKOR ÉS A RENAISSANCE KÖZÖTT

Emlékkönyv Dante születésének 700. évfordulójára. Szerkesztette: Kardos Tibor. Írták: Bán Imre, Baranyi Ferenc, Vittore Branca, Chiapelli Fredi, Gáldi László, Kardos Tibor, Koltay-Kastner Jenő, Giorgio Padoan, Giuseppe Petronio, Rába György, Rajnai László, Rózsa Zoltán, Sallay Géza, Szabó Mihály, Szauder József. Bp. 1966. Akadémiai K. 669 l.

Magyarországon, „... hol az osztrák partoktól elvált Duna vize csobban — che 'l Danubio riga poi che le ripe tedesche abbadona” (*Paradiso*, VIII. 65—66.) Dante a romantika kibontakozása óta eleven hatóereje az irodalmi köztudatnak. Magyar szövegben már Mohács előtt leírják nevét, s ismerik azután is, Döbrentei 1866-ban kezdi fordítani, és a XIX. század közepére valószínű könyvsiker, Császár Ferenc *Vita nuova*-fordítása 1854-ben két kiadásban is (!) megjelenik, és 110 év múlva Dante ismét kelendő: az 1962-es magyar Dante-összes kétszer fogy el tízezeren felüli példányszámban! Idáig eljutni: olvasott íróvá tenni a világirodalom egyik legmélyebb, legnehezebben befogadható génuszát, csak nemzedékeknek Babits átültetésével koronázott fordítói erőfeszítései, az értelmező filológia (Kaposi), a szuggesztív esszé (Péterffy) és a történeti megalapozottságú, nemzetközi színvonalra emelkedett marxista megközelítések (Kardos Tibor, Sallay Géza) nagy teljesítményei nyomán volt lehetséges.

A Dante-emlékkönyv tudománytörténeti fontossága a hazai „fortuna di Dante” eme csúcspontjának felvillantásával nő meg igazán: a magyar tudós Dante-kultusz minden eddigi termékénél értékesebb dokumentum fekszik előttünk, jó másfél század szintézist érlelő, tudatos Dante-ébredésnek betetőzése. De más szempontból is egyedülállóan értékes ez a kiadvány. Nincs még egy

világirodalmi óriás, aki nyelvünkön ilyen sokoldalú és magasszintű, összefogott méltatást kapott volna valaha is! Shakespeare — akinek érdemi utóélete alig kezdődik valamivel előbb irodalmunkban, mint Dantéé — vagy Goethe csillaga korántsem húzta át ilyen fényességgel a magyar tudomány egén. Az okok felsorolása — gazdag reneszánsz korszakunk léte, a magyar—olasz kapcsolatok, a kutatás erős pozitívista és szellemtörténeti hagyománya, marxista megújulása — nem feladatunk itt, elégedjünk meg a magyar italianisztika köztudott színvonalának felemlítésével.

Futólagos szemlénk során az Emlékkönyvhöz e folyóirat hasábjain természetesen mégsem italianisztikai szempontok alapján közelítünk. Mint kompozíciós egységet vizsgáljuk, s néhány magyar irodalomtörténeti vonatkozását emeljük ki. Kardos Tibor kiváló szerkesztői munkát végzett. A kötet biztosan nyugszik a *Dante életművének történelmi helyzete* c. első rész tanulmányain, azon a koncepción, amit a nyitó dolgozatok — Kardosé, Rózsa Zoltáné, s különösen Sallay Gézáé (*Világszemlélet és ábrázolás összefüggése a Szinjátekban*) — munkáltak ki sokoldalúan. E fejezetből Bán Imre rendkívül eruditív filológiai tanulmánya (*Dante és a joachizmus*) a kérdés hazai vonatkozásait sem mellőzi (228—229.), s fölöttébb meglepő, mennyi bizonyított-nak látszó új művészettörténeti eredményt